

بررسی رابطه سواد رسانه ای والدین و میزان موفقیت تربیت دینی فرزندان در عصر دیجیتال

خانم سمیرا زرینی *

حوزه علمیه الزهراء (سلام الله علیها) همدان

چکیده :

امروزه ابزارهای نوین اطلاعاتی و تلفن همراه و شبکه های اجتماعی جزء جدایی ناپذیر زندگی انسان ها شده است و فضای گفتگویی جدیدی را ایجاد نموده است. هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه سواد رسانه ای والدین و میزان موفقیت تربیت دینی فرزندان در عصر دیجیتال است. روش پژوهش توصیفی - پیمایشی و جامعه ی آماری شامل ۹۰۰ نفر از والدین دارای فرزند ده الی هجده ساله ساکن در استان همدان و نمونه ی آماری شامل ۲۰۰ نفر که به صورت تصادفی ساده انتخاب شدند. ابزار جمع آوری داده ها پرسشنامه ای شامل ۴ بخش ، که عبارتند از : بخش اول اطلاعات جمعیت شناختی والدین ، بخش دوم سواد رسانه ای والدین و بخش سوم تربیت دینی فرزندان و بخش چهارم رابطه ی سواد رسانه ای و تربیت دینی می باشد. برای تجزیه و تحلیل داده ها در هر ۴ بخش از روش تحلیل کد گذاری و طبقه بندی داده ها بر اساس اهمیت استفاده شد. در بخش دوم از طیف لیکرت و در تمامی بخش ها با استفاده از نرم افزار SPSS نسخه ۲۷ آنالیز انجام شد. ضریب همبستگی بخش دوم و سوم با آزمون کندال اندازه گیری شد. یافته های پژوهش نشان می دهد که نمونه مورد مطالعه شامل والدینی در رده سنی میانسال (۳۰ تا ۴۰ سال) با تحصیلات دانشگاهی، عمدتاً در یک گروه شغلی خاص واکثراً طلبه و خانه دار و دارای ۲ تا ۳ فرزند می باشند ، که میزان استفاده متوسطی از رسانه های دیجیتال دارند. نتایج این گزارش نشان می دهد که والدین از سطح نسبتاً خوبی از آگاهی و قدرت تشخیص برخوردارند و به ضرورت فیلترینگ اذعان دارند، اما همچنان نقاط ضعفی در زمینه اقدامات حفاظتی و آشنایی با استفاده ایمن از اینترنت وجود دارد. آگاهی والدین از استفاده رسانه دیجیتال فرزند، با قدرت تشخیص همبستگی بسیار قوی (۰.۹۴۷) دارد. یعنی والدینی که از فعالیت فرزندانشان آگاه ترند، توانایی بیشتری در تشخیص محتوای مناسب دارند. همچنین بین تمامی متغیرهای بررسی شده در زمینه تربیت دینی فرزندان و نقش رسانه های دیجیتال، روابطی مثبت و معنادار وجود دارد ($Sig < 0.001$).

کلیدواژه ها: تربیت دینی ، سواد رسانه ای ، عصر دیجیتال ، والدین .

۱. کلیات :

۱-۱- بیان مسئله :

امروزه با توجه به گسترش سریع محیط های مجازی از قبیل : اینترنت، گوشی های همراه، شبکه های اجتماعی و... محیط تربیتی جدیدی به نام فضای مجازی به وجود آمده که به طور قابل ملاحظه ای افراد مختلف به ویژه کودکان و نوجوانان را با خود مرتبط کرده و تاثیرات مستقیم و غیرمستقیم بسیاری در تربیت مخاطبان خواهد گذاشت. (نوروزی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۱۷۸). شبکه های بازی های رایانه ای و برخط نیز به عنوان سرگرم - کننده ترین بخش فضای مجازی می تواند یکی از تهدیدهای دنیای رسانه ای امروز باشد. به ویژه بازی های تعاملی و به طور خاص، بازی های تعاملی بر خط که کاربران علاوه بر این که با افراد بسیاری مواجه می شوند، از آزادی عمل بیشتری برای حرکت و تعامل با دیگران و رایانه برخوردارند. فضای مجازی و رسانه های دیجیتال امروزی، از ظرفیت های گسترده ای برخوردار است که ضرورت وجود راهکارهای تربیتی را تقویت می کند. فضای مجازی محیط بیمارزی است که فقدان نکات تربیتی در کنار آن و بی توجهی به امر تربیت فرزندان، به ویژه تربیت دینی و اخلاقی آنان می تواند بحران های عدیده ای به وجود آورد و باعث تشدید تضادهای اجتماعی شود. فناوری های اطلاعاتی به دلیل نفوذ در ابعاد مختلف، سبک زندگی جامعه را تحت تأثیر قرار داده، الگوی اوقات فراغت را به ویژه در رده های پایین تر سنی متحول کرده، و راه های دسترسی به اطلاعات و دانش را جا به جا کرده اند. (ابراهیم آبادی، ۱۳۹۰، ص ۱۷۸).

سواد رسانه ای والدین یعنی توانایی هدایت فرزندان در استفاده هوشمندانه از رسانه ها به جای منع مطلق یا رهاسازی مطلق. (باکینگهام، ۱۳۸۹، ص ۳۰۱). پژوهش ها نشان می دهند که در حال حاضر آموزش سواد رسانه ای به والدین در بسیاری از کشورها از جمله ایران، به اندازه کافی مورد توجه قرار نگرفته است. این امر می تواند چالش هایی را در زمینه استفاده مؤثر از رسانه ها برای پیشرفت تحصیلی دانش آموزان ایجاد کند. والدینی که از سواد رسانه ای کافی برخوردار نیستند، ممکن است نتوانند به درستی فرزندان خود را در استفاده از منابع آموزشی آنلاین راهنمایی کنند یا از خطرات احتمالی فضای مجازی آگاه باشند. (اسدیپور، ۱۴۰۲).

۱-۲- اهمیت و ضرورت پژوهش :

دغدغه اصلی والدین درباره دینداری نسل جدید در مواجهه با رسانه ها، از دست رفتن ارزش های دینی و اخلاقی در اثر گسترش محتوای نامناسب و همچنین عدم توانایی در تفکیک محتوای صحیح از نادرست است. والدین نگران هستند که فرزندان شان تحت تأثیر فضای مجازی، دچار انحراف فکری و رفتاری شده و از مسیر دینداری دور شوند.

عوامل اصلی این نگرانی ها عبارتند از:

۱. گسترش محتوای نامناسب: رسانه های مختلف، به ویژه اینترنت، پر از محتوایی هستند که با ارزش های دینی و اخلاقی در تضاد هستند. این امر می تواند بر شکل گیری باورها و رفتارهای جوانان تأثیر منفی بگذارد.

اینترنت و شبکه های اجتماعی به منابعی بی پایان از اطلاعات تبدیل شده اند که در کنار مزایای بسیار، شامل محتوای ناپسند، خشونت آمیز، و غیر اخلاقی نیز می شوند. این نو محتوا ممکن است به آسیب های روانی مانند اضطراب، افسردگی، اختلالات خواب و رفتارهای اجتماعی نادرست منجر شود. برای مثال، بازی های ویدئویی با محتوای خشونت آمیز یا دسترسی به فیلم های مستهجن و مطالب تحریف شده در شبکه های اجتماعی می تواند تاثیرات منفی بر رشد و روان فرزندان بگذارد. نقش سواد رسانه ای والدین در این زمینه بسیار حیاتی است. والدینی که

به سواد رسانه ای مجهز هستند، قادراند محتوای مناسب را از ناپسند تشخیص داده و بر نحوه مصرف آن نظارت کنند. (زارعی و همکاران، ۱۴۰۳، ص ۴-۳).

۲. کاهش ارتباطات چهره به چهره:

با گسترش فضای مجازی، ارتباطات چهره به چهره کاهش یافته و این امر می تواند مانع از انتقال مستقیم آموزه های دینی و اخلاقی توسط والدین و سایر اعضای خانواده شود.

۳. عدم آگاهی و مهارت کافی والدین:

بسیاری از والدین با چالش های فضای مجازی و تأثیرات آن بر فرزندان خود آشنایی کافی ندارند و نمی توانند به درستی فرزندان خود را در این فضا هدایت کنند.

۴. تغییر سبک زندگی:

سبک زندگی مدرن و استفاده گسترده از فناوری، بسیاری از ارزش های سنتی و خانوادگی را تحت تأثیر قرار داده و این امر می تواند بر دینداری نسل جدید تأثیر بگذارد.

امروزه رسانه ها در دنیا فکر، فرهنگ، رفتار و در حقیقت هویت فرهنگی انسان ها را القا می کنند و تعیین کننده هستند. رسانه ها می توانند در بهبود وضعیت زندگی انسان موثر باشند؛ و می توانند انسان ها را خوشبخت تر کنند؛ متقابلاً می توانند وسیله برافروختن جنگ های خانم سوز باشند؛ می توانند عادات و آداب و رفتارهای مضر را در میان مردم رایج کنند. (بیانات مقام معظم رهبری - حفظه الله- در دیدار مدیران و برنامه سازان رسانه ای کشورهای مختلف ۲۶/۲/۱۳۸۵)

۵. فقدان برنامه ریزی مناسب در آموزش دینی:

آموزش دینی در مدارس و خانواده ها باید به گونه ای باشد که بتواند پاسخگوی نیازها و سوالات نسل جدید در مواجهه با چالش های فضای مجازی باشد.

راهکارهای پیشنهادی برای کاهش این نگرانی ها:

۱. افزایش آگاهی والدین:

برگزاری دوره ها و کارگاه های آموزشی برای والدین در زمینه تربیت دینی در فضای مجازی ضروری است.

۲. تقویت ارتباط عاطفی بین والدین و فرزندان:

والدین باید زمان بیشتری را با فرزندان خود بگذرانند و با آن ها درباره مسائل مختلف از جمله مسائل دینی و اخلاقی صحبت کنند.

"برای کودکان خیلی دلنشین است که آنان نیز در امور مشورتی خانواده شرکت نمایند و احساس کنند که عضو مهمی از خانواده هستند. قرآن کریم در آیه ۱۰۲ سوره صافات اشاره به موضوع مشورت کردن با فرزندان خود را دارد.

{فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ} ١٠ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ١١
سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ}

آن گاه که (آن پسر رشد یافت و) با او به سعی و عمل شتافت (یا در جهد و عبادت یا در سعی صفا و مروه با پدر همراه شد) ابراهیم گفت: ای فرزند عزیزم، من در عالم خواب چنین می بینم که تو را قربانی (راه خدا) می کنم، در این واقعه تو را چه نظری است؟ جواب داد: ای پدر، هر چه مأموری انجام ده که ان شاء الله مرا از بندگان با صبر و شکیبا خواهی یافت."

۳. آموزش سواد رسانه‌ای:

آموزش سواد رسانه‌ای به فرزندان و کمک به آن‌ها در تفکیک محتوای صحیح از نادرست در فضای مجازی از اهمیت بالایی برخوردار است.

۴. ایجاد محیط امن و سالم:

والدین باید محیطی امن و سالم در خانه برای فرزندان خود ایجاد کنند و از آن‌ها در برابر محتوای نامناسب محافظت کنند.

۵. استفاده از ابزارهای نظارتی:

استفاده از ابزارهای نظارتی برای کنترل دسترسی فرزندان به محتوای نامناسب در فضای مجازی می‌تواند مفید باشد. سواد رسانه‌ای با ایجاد دید انتقادی در فرد، تأثیرپذیری کورکورانه از رسانه‌ها را کاهش داده و فرد را در مقابل تهدیدهایی که در فضای مجازی شکل گرفته و روز به روز نیز در حال افزایش است مصون تر می‌سازد. (مقدس زاده و صفاهیه، ۱۳۹۶، صص ۳۵-۲۵)

۶. تقویت ایمان و باورهای دینی:

والدین باید به تقویت ایمان و باورهای دینی فرزندان خود بپردازند تا آن‌ها بتوانند در برابر شبهات و انحرافات مقاوم باشند. این تقویت و استحکام بخشی، به ویژه درباره باورهایی که دشمن روی آن‌ها تمرکز بیشتری کرده و سعی در تخطئه و یا به انحراف کشیدن آن‌ها دارد، ضروری تر به نظر می‌آید. این راهکار، عمومی است و هر انسان متعهدی باید خود را مجهز به این سلاح کند. در حقیقت در مقام تربیت باید چنان تربیت شویم که فساد محیط و جامعه در ما تأثیر نگذارد (قرائتی، ۱۳۸۳، ج ۳، ص ۱۷۹). یکی از کارآمدترین راه‌ها برای مقابله با نکات منفی فناوری اطلاعات در فضای مجازی تزکیه نفس است.

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (جمعه / ۲) اوست که در میان مردم بی سواد، پیامبری از خودشان برانگیخت تا آیات او را بر آنان بخواند و آنان را [از آلودگی‌های فکری و روحی] پاکشان کند و به آنان کتاب و حکمت بیاموزد، و آنان به یقین پیش از این در گمراهی آشکاری بودند.

این آیه و تأکیدهای پی در پی قرآن مجید، دلیل روشنی بر اهمیت پرورش اخلاق و تزکیه نفوس است. در واقع نظر تربیتی اسلام این است که ابتدا باید به تربیت افراد همت گماشت تا جامعه هم تربیت شود، زیرا این افراد هستند که جامعه را می سازند. از طرفی اسلام صحیح بودن و کارآمد بودن این روش را نیز در عمل به اثبات رسانده است. به طوری که در مدت زمانی نه چندان طولانی، تمدنی پویا ایجاد کرده است (طالقانی، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۴۱۳).

۷. برنامه ریزی برای آموزش دینی:

آموزش دینی در مدارس و خانواده‌ها باید به گونه‌ای باشد که بتواند با نیازها و چالش‌های نسل جدید همگام شود. در قرآن آیات متعددی به نقش والدین در تربیت دینی فرزندان اشاره شده است. این آیات بر اهمیت آموزش و پرورش دینی فرزندان، تشویق به نماز و سایر فرایض دینی، و همچنین بر لزوم مشورت با فرزندان و تربیت آنها در مسیر تقوا تأکید دارند. برخی از این آیات عبارتند از: سوره لقمان، آیه ۱۷:

"وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (۵۴) وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا (۵۵)" این آیه ۸ به داستان اسماعیل (ع) اشاره دارد که به خانواده اش دستور به نماز و زکات می داد. این امر نشان دهنده اهمیت دعوت فرزندان به فرایض دینی است.

سوره طه، آیه ۱۳۲:

"وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۖ لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا ۖ نَحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ (۱۳۲)" در این آیه خداوند به پیامبر (ص) دستور می دهد که خانواده خود را به نماز امر کند و بر آن استقامت ورزد.

سوره التحريم، آیه ۶:

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاطٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ (۶)" این آیه به مومنان توصیه می کند که خود و خانواده خود را از آتش جهنم حفظ کنند، که این امر شامل تربیت دینی و مراقبت از آنها در برابر گناهان می شود.

سوره اسراء، آیه ۲۴:

"وَاحْذَرُوا لَهُمَا جَنَاحَ الذِّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا (۲۴)" این آیه به مهربانی و رحمت نسبت به والدین اشاره دارد و می گوید که والدین نیز باید فرزندان خود را با مهربانی تربیت کنند.

روایات : نقش والدین در تربیت دینی فرزندان بسیار مهم و اساسی است .روایات بسیاری از ائمه اطهار (ع) و پیامبر اکرم (ص) به این موضوع پرداخته‌اند و بر اهمیت و تأثیر والدین در شکل گیری شخصیت دینی و اخلاقی فرزندان تأکید کرده‌اند.

رسول خدا - صلی الله علیه و آله - فرمود: کودکان خود را دوست بدارید و با آنان مهربان باشید، وقتی به آنها وعده‌ای می‌دهید حتماً وفا کنید زیرا کودکان، شما را رازق خود می‌پندارند. (وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۱۲۶).

نکات کلیدی:

توجه به تفاوت‌های فردی:

در نظر گرفتن تفاوت‌های سنی، فرهنگی، و اقتصادی والدین در ارائه آموزش‌ها.

مشارکت فعال والدین:

تشویق والدین به مشارکت فعال در فرآیند آموزش و یادگیری.

ارزیابی مستمر:

ارزیابی مستمر اثربخشی برنامه‌ها و مدل‌های آموزشی و اعمال اصلاحات لازم.

همکاری بین نهادی:

همکاری بین نهادهای مختلف از جمله آموزش و پرورش، صدا و سیما، و سازمان‌های مردم‌نهاد در راستای تقویت سواد رسانه‌ای والدین.

با اجرای این مدل‌ها و با توجه به نکات کلیدی، می‌توان به طور مؤثری سواد رسانه‌ای والدین را تقویت کرد و آنها را در تربیت دینی فرزندان‌شان در عصر رسانه یاری رساند.

۵- جمع بندی و نتیجه گیری :

۵-۱- جمع بندی تحلیلی نتایج :

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین تمامی متغیرهای بررسی‌شده در زمینه تربیت دینی فرزندان و نقش رسانه‌های دیجیتال، روابطی مثبت و معنادار وجود دارد ($\text{Sig} < 0.001$). این موضوع بیانگر آن است که تغییر در هر یک از متغیرها، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر سایر ابعاد نیز اثرگذار است.

۱. نقش رسانه‌های دیجیتال :

قوی‌ترین همبستگی (0.964) بین فرصت‌های رسانه‌های دیجیتال و موانع تربیت دینی در عصر دیجیتال مشاهده شد. این امر نشان می‌دهد که رسانه‌های دیجیتال دو نقش متناقض دارند:

از یک سو می‌توانند فرصت‌های ارزشمندی برای انتقال مفاهیم دینی ایجاد کنند. از سوی دیگر، موانع جدی در مسیر تربیت دینی ایجاد می‌کنند. بنابراین رسانه‌های دیجیتال باید به‌عنوان یک ابزار دوجبهی مورد توجه سیاست‌گذاران تربیتی و والدین قرار گیرند.

۲. روش‌های آموزش دینی :

رابطه بسیار قوی (۰.۹۵۰) بین روش‌های آموزش دینی و موانع تربیت دینی نشان می‌دهد که والدینی که در انتخاب و استفاده از روش‌های آموزشی متنوع و مؤثر موفق‌ترند، بهتر می‌توانند موانع تربیت دینی در فضای دیجیتال را شناسایی و مدیریت کنند. همچنین، روش‌های آموزش دینی ارتباط بالایی با درک فرصت‌های رسانه‌های دیجیتال دارند (۰.۹۴۷).

۳. مشارکت والدین :

مشارکت والدین در تربیت دینی با سایر متغیرها همبستگی مثبت و معنادار دارد (بین ۰.۵۹۹ تا ۰.۸۲۵). ضعیف‌ترین رابطه (۰.۵۹۹) بین مشارکت والدین و دسترسی فرزندان به محتوای دینی دیجیتال مشاهده شد؛ به این معنا که صرفاً مشارکت والدین تضمین‌کننده دسترسی مطلوب فرزندان به محتوای دینی مناسب در فضای دیجیتال نیست.

۴. تفسیر کلی :

نتایج نشان می‌دهد که رسانه‌های دیجیتال در عین حال که بستری برای انتقال مفاهیم دینی فراهم می‌کنند، چالش‌های جدی نیز ایجاد می‌نمایند. والدین و مربیان در صورتی می‌توانند بیشترین بهره را از رسانه‌های دیجیتال ببرند که با استفاده از روش‌های متنوع آموزشی، هم به مدیریت موانع بپردازند و هم از فرصت‌های این رسانه‌ها استفاده کنند. در نهایت، تعامل والدین، روش‌های آموزشی مناسب، و مدیریت هوشمندانه رسانه‌های دیجیتال سه رکن اصلی موفقیت در تربیت دینی فرزندان در عصر حاضر هستند. قوی‌ترین رابطه‌ها بین فرصت‌های رسانه‌های دیجیتال و موانع تربیت دینی (۰.۹۶۴) و همین‌طور بین روش‌های آموزش دینی و موانع تربیت دینی (۰.۹۵۰) هست. ضعیف‌ترین رابطه مربوط به مشارکت والدین و دسترسی فرزندان به محتوای دینی دیجیتال (۰.۵۹۹) هست.

۵-۲- جمع بندی کلی :

این یافته‌ها بسیار ارزشمند هستند و می‌توانند مبنایی برای طراحی برنامه‌های آموزشی یا حمایتی برای والدین باشند تا دانش و مهارت‌های لازم برای هدایت فرزندان‌شان در دنیای دیجیتال را کسب کنند. یافته‌های پژوهش نشان داد که میان تمامی متغیرهای مربوط به تربیت دینی فرزندان و نقش رسانه‌های دیجیتال رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد. مهم‌ترین نکته آن است که رسانه‌های دیجیتال از یک‌سو فرصت‌های ارزشمندی برای آموزش و انتقال مفاهیم دینی فراهم می‌آورند و از سوی دیگر، موانع و چالش‌های جدی در این مسیر ایجاد می‌کنند؛ به‌گونه‌ای که بالاترین میزان همبستگی میان فرصت‌ها و موانع ناشی از این رسانه‌ها مشاهده شد. همچنین نتایج بیانگر آن است که والدینی که از روش‌های متنوع و مؤثر در آموزش مسائل دینی بهره می‌برند، توانایی بیشتری در شناسایی و مدیریت موانع تربیت دینی در فضای دیجیتال دارند و بهتر می‌توانند از ظرفیت‌های این رسانه‌ها استفاده کنند. مشارکت والدین نیز در تربیت دینی اهمیت بالایی دارد، اما این متغیر به‌تنهایی تضمین‌کننده دسترسی مطلوب فرزندان به محتوای دینی مناسب در رسانه‌های دیجیتال نیست و نیازمند ترکیب با روش‌های آموزشی کارآمد و راهبردهای مدیریت رسانه‌ای است. در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که موفقیت در تربیت دینی فرزندان در عصر حاضر مستلزم توجه هم‌زمان به سه رکن اصلی است: تعامل فعال والدین، بهره‌گیری از روش‌های آموزشی متنوع، و مدیریت هوشمندانه فرصت‌ها و تهدیدهای رسانه‌های دیجیتال.

منابع :

قرآن کریم

۱. ابراهیم آبادی، حسین؛ «کارکردهای اجتماعی و ملاحظات فرهنگی»؛ مجموعه مقالات فضای وب ، ۱۳۹۰.
۲. ابن بابویه ، محمدبن علی؛ **عیون اخبارالرضا (ع)** ؛ تهران: نشر جهان، ۱۳۷۸.
۳. _____، _____؛ **معاین الأخبار** ؛ قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۳.
۴. ارجمندی ، غلامرضا؛ «سواد رسانه ای»؛ نشریه رشد آموزش علوم اجتماعی ، شماره ۲۷، ص ۹-۴، ۱۳۸۴.
۵. اسحاقی ، حسین ؛ **سازوکارهای پژوهش میدانی** (دفتر دوم)، چاپ اول ، مرکز نشر هاجر ، ۱۳۹۴.
۶. اسد پور، سکینه ؛ «تاثیر سواد عاطفی و سواد رسانه ای والدین بر عملکرد تحصیلی دانش آموزان»؛ اولین کنفرانس بین المللی حقوق، مدیریت، علوم تربیتی، روانشناسی و مدیریت برنامه ریزی آموزشی، صفحات ۱-۱۲، ۱۴۰۲.
۷. اسدی ، ناصر؛ «بررسی شیوه مداخله والدین در استفاده فرزندان از رسانه ها»؛ دوره ۳۱، شماره ۳، شماره پیاپی ۱۲۰، صص ۸۳-۱۱۰، ۱۳۹۹.
۸. اشرفی، حسن و زهرا کاظم پور؛ **جغرافیای سیاسی اطلاعات**؛ تهران: نشر چاپار، ۱۳۸۶.
۹. باکینگهام ، دیوید ؛ **آموزش رسانه‌ای (یادگیری ، سواد رسانه ای ، فرهنگ معاصر)**؛ ترجمه : حسین سرفراز؛ انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۹.
۱۰. بدلی، زهرا ؛ «دیجیتال واقعاً به چه معنی است؟»؛ مجله تدبیر، دوره ۲۶، شماره ۲۷۷، صص ۳۲-۳۰، ۱۳۹۴.
۱۱. توکلی ، محمد ؛ **مدارهای منطقی** ، چ ۲ ، انتشارات دانشگاه شیراز ، ۱۳۷۵.
۱۲. حر عاملی ، محمد بن حسن؛ **تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعت (وسائل الشیعه)**؛ تحقیق : محمدرضا الحسینی الجلالی ؛ قم ، موسسه آل البيت عليهم السلام الاحیاء التراث ، ۱۴۱۲ ق = ۱۳۷۰.
۱۳. خامنه ای ، سیدعلی؛ **بیانات؛ پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری (www.khamenei.ir)**
۱۴. خلیلی و همکاران ؛ «بررسی رابطه بین سواد رسانه‌ای والدین و عملکرد تحصیلی فرزندان در عصر دیجیتال»؛ اولین همایش بین‌المللی تحولات نوین در علوم تربیتی ، روانشناسی ، آموزش و پرورش، ۱۳۹۸.
۱۵. دادگران ، محمد ؛ **مبانی ارتباطات جمعی**؛ چ ۸ ، ناشران : مروارید ، فیروزه ، ۱۳۸۴.

۱۶. رحمانی، نیره، «نقش سواد رسانه ای و الگوی والد-فرزندی در شکل گیری هویت دینی فرزندان»، پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، دوره ۴، شماره ۴، ۱۴۰۲.
۱۷. زارع ساری، علیرضا؛ وقوفی، امید؛ «تصویر مطلوب رسانه تراز تمدن نوین اسلامی از منظر آیت الله خامنه‌ای»، نشریه علمی آینده پژوهی انقلاب اسلامی، سال ۲، شماره ۴، صفحات ۱۱۱ تا ۱۵۰، ۱۴۰۰.
۱۸. زارعی، علی و همکاران؛ «سواد رسانه‌ای و والدین»، هفتمین همایش بین المللی روانشناسی علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، ۱۴۰۳.
۱۹. ساروخانی، باقر؛ روش های تحقیق در علوم اجتماعی: اصول و مبانی؛ ج ۱، چ ۱۱، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۵.
۲۰. سلطانیان، شیما؛ «بررسی نقش سواد رسانه ای در حفظ و ارتقاء هویت فردی در بین جوانان تهرانی»؛ پایان نامه، ۱۳۹۰.
۲۱. سلطانی، محمدرضا و محمدی، مهدی؛ «بررسی رابطه سواد رسانه‌ای والدین با عملکرد تحصیلی دانش آموزان دوره متوسطه»؛ فصلنامه مطالعات رسانه های نوین، دوره ۷، شماره ۲۶، صفحات ۱۴۵-۱۷۰، ۱۴۰۰.
۲۲. سلیمانی، شیرین؛ مکی آل آقا، بدیع الزمان؛ اعتماد اهری، علاء الدین؛ «بررسی رابطه میزان سواد رسانه ای والدین با انگیزه پیشرفت تحصیلی دانش آموزان»؛ مجله علوم روانشناسی، دوره ۱۸، شماره ۸۰، صص ۹۴۰ - ۹۳۳، ۱۳۹۸.
۲۳. شکرخواه، یونس؛ فضای مجازی ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی؛ تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۰.
۲۴. طالقانی، سید محمود؛ پرتوی از قرآن؛ چاپ چهارم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۶۲.
۲۵. طبرسی، فضل بن حسن؛ مکارم الاخلاق؛ قم: شریف رضی، ۱۴۱۲ ق.
۲۶. قرائتی، محسن؛ تفسیر نور؛ چاپ یازدهم، تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، ۱۳۸۳.
۲۷. مقدس زاده، حسن؛ صفاهیه، هاجر؛ «سواد رسانه ای و آگاهی از آسیب های شبکه های اجتماعی»؛ مطالعات رسانه ای (۳) ۱۲، ۱۳۹۶.
۲۸. مهدوی پور، مهدی و همکاران؛ سواد رسانه‌ای و سلامت اجتماعی کارکنان سازمان؛ انتشارات ارسطو، چاپ و نشر ایران، ۱۴۰۲.
۲۹. مهرابی، داوود؛ «جایگاه خانواده در تحقیقات سواد رسانه‌ای در ایران، مرور سیستماتیک»؛ مجله جهانی رسانه نسخه فارسی، دوره ۱۴، شماره ۱، صفحات ۱۱۲ تا ۱۲۸، ۱۳۹۸.

۳۰. نجفی سولاری ، حسن ؛ حسنی ، الهه ؛ « نقش سواد رسانه ای در حفظ و ارتقای هویت دینی جوانان »؛ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی ، ۶ (۲۰) ، اصفهان ، ۱۳۹۸ .

۳۱. نصیری، بهاره ؛ « مخاطبان و سواد رسانه ای »؛ همشهری ، شماره ۳۷۰۷ ، ۱۳۸۴ .

۳۲. نورانی ، زهرا و همکاران ؛ « بررسی نقش سواد رسانه ای در تکوین هویت افراد »؛ ۱۴۰۲ .

۳۳. نوروزی ، مجتبی ؛ کاظمی ، ابوالفضل ؛ شاه مرادی ، سید فاطمه ؛ « راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی با تاکید بر آموزه های قرآن و سیره رضوی »؛ فرهنگ رضوی ، سال پنجم، شماره ۱۹ ، صفحات ۱۷۷ تا ۲۱۱ ، ۱۳۹۶ .

۳۴. یآوری وثاق، مهدیه ؛ « نقش رسانه در آگاهی بخشی سیاسی و اجتماعی »؛ قم: مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، ۱۳۹۱ .

۳۵. Dörner, Karel and Edelman, David (۲۰۱۵), "What 'digital' really means", McKinsey & Company.

۳۶. <https://www.linkedin.com/pulse/digital-transformation-what-really-means-gina-veridiano-martouzet>

۳۷. Longman Handy Learner's, british press , fifth edition. ۲۰۰۳ , p : ۱۱۵

IBM SPSS Statistics ۲۷